

SZERVEZETFEJLESZTÉS 50 ÉV TÖRTÉNETI KONTEXTUSÁBAN: VÁZLATOS ESETTANULMÁNY

HUNYADY György
ELTE PPK
hunyadi.gyorgy@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar pszichológusok történeti tudatában annak emléke uralkodik, hogy a biztató kezdeteket az 1950-es évek sztálinista rendszerének elnyomása következtében súlyos visszaesés követte. Ez oda vezetett, hogy a magyar pszichológia elmaradt a háború utáni amerikai szellemi befolyás által ösztönzött, gyors nyugati fejlődés mögött. Az 1948-tól 1958–60-ig tartó periódust azonban a magyar pszichológia viszonylag gyors intézményesülése követte (ami tulajdonképpen párhuzamosan zajlott a szovjet uralom alatt álló egész kelet-európai régióban). Az erősen központosított tudománypolitika ugyanis az irányú erőfeszítéseket tett, hogy a tudományág is zárkózzon fel a nyugati világ hatékony metodológiai tudásához a humán és társadalomtudományok terén. A Kádár-rezsim három évtizede alatt a kormányzat, a Magyar Tudományos Akadémia és az egyetem vezetése együtt hanyatló ideológiai nyomás mellett kezdett koncentrált figyelmet fordítani a pszichológia intézményeire, ezek rendszeres anyagi támogatására és társadalmi jelenlétük, hatékonyságuk fokozatos növekedésére. A felgyorsult fejlesztés eredményeként az Eötvös Loránd Tudományegyetem – a maga mind inkább differenciálódó tanszékeivel – úttörő szerepet játszott a magyar pszichológiában, egyfajta versengő együttműködésben az Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézetével és különböző egyetemekkel, amelyek utóbb érdekeltté váltak a pszichológusok képzésében.

Kulcsszavak: a pszichológia túlélése a sztálinista pártállamban, tantervi reformok, a fejlesztés koncentrált tudománypolitikai támogatása, a szervezeti differenciálás és integrálás hullámai, az ELTE versengő együttműködése a partnerintézményekkel

Mai találkozásunk apropója a pszichológia szakterület és a vele élő neveléstudomány szervezeti gyarapodásának a méltatása.¹ A pszichológia tanszéki intézményesítésé-

nek 100 éve sok, a kar 15 éve sem kevés. A szervezeti burok változása tükrözi azt a folyamatot, amely során a szakterület formát ölt, intézményes jogosítványokra tesz szert,

¹ A tanulmány alapváltozata a *100 év pszichológia – 15 év PPK* elnevezésű rendezvényen hangzott el 2018. november 15-én.

feltételül szolgál az oktatásnak-kutatásnak, a maga rendjével biztosítja annak mozgásterét, önmaga is egyéni és közös munkát követelő és elismerő eredmény lesz.

A szociálpszichológus dolga az, hogy a múltra, a felvezető útra való visszatekintést megóvja az ún. *hindsight bias*-tól, a közgondolkodást, *nota bene* a hivatásos történetírást is fenyegető buktatótól, hogy szükségszerűnek véljük, szinte egyedül lehetségesnek és természetesnek tekintjük azt, ami történt, látszólag mintegy magától előállt. Egy tanszék születése, tanszékek differenciálódása és intézeti-kari integrációja azonban esetleges (olykor persze korjellemző) körülmények szülötte, szándék és erőfeszítés sikere/sikertelensége is kell hozzá, hogy kialakuljon egy intézményes helyzet, ami a tettek kereszteződéseként és erdőjeként áll elő, majd alakul tovább.

Erre utal előadásom címe, amelyből az idő rövidülésével, mindenekelőtt „vázlatosság” marad és emelkedik ki. A puritán vázlat, ami nem mechanikus, hanem érdemi, a következő pontokat öleli fel: 1972-ig, 1982-ig, 1992-ig, 2002-ig és 2012-ig terjedő periódusok.

A pszichológia a pártállami berendezkedés első évtizedében ideológiai vádak terhe alatt súlyos korlátozásokat élt meg és szinte csodaszámba megy, hogy az ELTE-n professzor-tanárságéd klasszikus tanszéki felállásban egyáltalán fennmaradt. A sporadikus kezdetek és a tanárképzés peremére szorított túlélés nyomán a tudományágnak nem voltak olyan erőtartálékai, amelyek a korlátozás oldódásakor felszínre törhettek volna. De szerencse volt a bajban, hogy Kardos Lajos hazai pályatárasai közül kiemelkedő, nemzetközi kitekintésű, finom elméjű professzor volt. Elhúzódó időkben beosztott munkatársaként Barkóczi Ilona

pedig nagy hatású tanár, az ismeretszerzés erős motiváltságával, sajátos közvetlen modorával, tárgy- és hallgató szeretetével. 70 éves születésnapomra írt baráti visszaemlékezésében Bányai Éva említi, hogy '62-ben mi, még kétszakos hallgatók a pszichológiaoktatás foltszerű egyenetlenségeit érzékelve kezdtünk tevékeny és jövőbe mutató tudományos diákköri munkát. (Megjegyzem az emlékidézés személyes szempontból is telitalálat, 62 és a diákkörök kari, majd országos perspektívájú szervezése hosszú társadalmi kábaság után indított engem egy hosszú szakmai-közéleti útra.) A szórt szakirodalmi forrásokból egyenetlen szakértelemmel merítő tanszék talán legfőbb ereje a hallgatók szakmai figyelmének, elkötelezettségének felkeltése volt, amikor utóbb a régiesen szólva a főkéllégium tartására a professzor mellett Barkóczi lehetőséget kapott, legendás generáció indult útjára a magyar pszichológiában.

1972-ben zajlott le az immár elkerülhetetlen vezetőváltás és egy közbeiktató tragikus mozzanat (Radnai Béla halála) után Barkóczi Ilona lett Kardos örököse. Bár formálisan közvetlenül Ádám rektor irányítása alatt, de érdemben hozzá kötődött egy olyan tantervi fejlesztés, amely a pszichológiát kiemelte a bölcsészkar kétszakos rendszeréből. A trifurkáció név arra utalt, hogy alapozó szakasz után az egyetemi képzés három szakágra bomlott. Ezek közül csak a pedagógia pszichológiai ág volt szakpárban folytatandó, a klinikai és munka szakág az egyetemi szaktársítástól mentesült. A folyamatosan gyarapodó oktatógárda kezdte lefedni a pszichológia főbb területeit, s nem minden politikai felhang nélkül (bár kapcsolatrendszerükre tekintettel polarizációnak nevezni nem merném) szétvált két szervezeti egység. Az oktatói-hallgatói

könyelvben „a tanszék” címkét az általános lélektan vitte tovább, amely hallgatóinak egyszerre nyújtotta a szakmai előrehaladás és a bohém diákközösség élményét. Míg friss szovjet kandidatúrával Salamon Jenő nyerte el a fejlődés- és neveléslélektan szervezeti területének a kisebb hitellel és hatással gyakorolt irányítását.

Ezen a ponton talán érdemes kitérni arra, hogy szakmánk sokszor előadott szenvedéstörténetében szerepel a körvonalazatlan kezdetek után kiesett 15 év, ugyanakkor nem szoktuk arányosan hangsúlyozni, hogy a következő negyedszázadban a pszichológia állami forrásokból kiemelt fejlesztésben részesült. Ebben nyilván közrejátszott az elfojtott érdeklődés éledése (amelynek nyomai már az úgymond nehéz időkben is megmutatkoztak akár akadémikusok körében is); a tudásellenes, kapcsolatszűkítő, értelmetlennek bizonyult korlátozások korrekciója; társadalmi remények és illúziók, hogy a szovjet birodalom számára mit hozhat a pszichológia a rendszerhibák kiküszöbölésében és a nemzetközi versenyhatékonyság növelésében; s természetesen maga az egyéni tudásvágy, amely messze túl az értelmiségi eliten érdekessé tette a megnyíló szellemi területet a tanulni törekvő fiatalok mind szélesebb körében. Mindennek nyomán fokról-fokra nőttek a felvételi keretszámok, feladatnövelő képzési programok sorát vezették be és megnövelték az ELTE (majd Debrecen és további társegyetemek) képzési kapacitását. Szélesítették a főhivatású kutatóintézet szakmai profilját és növelték kutatói létszámát, külföldi ösztöndíjakat adtak fiataloknak. Emellett tágították a publikációs lehetőségeket, hozzáférhetővé téve kiemelkedően fontos nemzetközi műveket és sarkallva a hazai eredmények közzétételét könyvekben és folyóiratok-

ban. Műhelyeket és hálózatokat létesítettek a pszichológia alkalmazására, szinte időnek előtte (*outsiderek* bevonásával) szakmai társaságot állítottak fel és vezető akadémiai körök vetélkedtek, hogy a tudomány testületi irányító rendszerében ki viselheti a tudományterület gondját. Minden hazai összehasonlításban jók voltak a pszichológusok pályakilátásai, az első generációk számára – ha éltek a szakmai lehetőségekkel – relatíve gyors emelkedésre volt lehetőség. A korábban kiszorultak felzárkózására volt esély, még a kifejezetten ún. osztályidegenek számára is – pl. a közlekedési alkalmazmassági intézeten át – félhivatalosan rendezett utak nyíltak meg. A 70-es évektől talán nem is látunk elkallódott tehetségeket és elhallgatott műveket. A pártállam kereteiben – amely a tiltásról a támogatásra állt át – definíciószerűen voltak szabadság korlátozó fékek, bizonytalan kézzel kijelölt témareferenciák, a megkívánt figyelem a szovjet marxista (így egyenlőségjellel) tudományosság alakulására. Jelen volt a publikus és diszkrét be- és feljelentők kellemetlen – de kivédhető – intrikája, a pártállam által megbízhatónak vélt, együttműködésbe vont szakemberek (mint látni fogjuk nálunk sem feltétlenül párttagok) előnyben részesítése, ám ez mindinkább kombinálódott az intellektuális teljesítmények igényével.

A mi esetünkben, a pszichológiáról és konkrétan az egyetemről szólva, nem lehet túlbecsülni Aczél György – legyen épp pártvezető vagy a minisztertanács elnökhelyettese – személyes befolyását. Megkerülhetetlen szerepéről már szólnak történeti feldolgozások, személyi politikájáról különösen az irodalom és a művészetek terén. De ez szintén érvényesült a szellemi élet tudományos szférájában is, a humán tudományok közül nem utolsó sorban a pszi-

chológiában. Itt bizonyosan volt személyes érintettsége is verzátus volt ezen a téren, néhány barátja, saját családja, lányai, akiknek véleményét meghallgatta. Anekdotikus történetek jelzik döntéseinek súlyát: Barkóczi Ilona visszaemlékezésében beszámolt, hogy ő javasolta tanszékvezetőnek, magamról hallottam, hogy 1977-ben hónapokig várt a rektor és a minisztérium, hogy az én konfliktusos előtörténetemmel hozzájárul-e egyetemi alkalmazásomhoz.

De mindezek a személyi döntések eltörpülnek ahhoz a dilemmához képest, amit az Ádám–Pataki vetélkedés eldöntése jelentett számára. Ádám György a Pavlov intézetben és az Egyesült Államokban egyaránt járt pszichofiziológus volt, aki (számomra is fontos) néhány évig másodállásban vezette az MTA pszichológiai intézetét, majd rektor lett és akadémikus. Rektori megbízatása lejártával azt tervezhette, hogy a kutatóintézeti és az ELTE TTK és BTK erőket szervezetileg integrálja. Erre kifejezett biztatást jelentett, hogy a kormány tudománypolitikai, ezen belül társadalomtudományi bizottsága tőle várta a tudományterület fejlesztésének koncepcióját – formálisan mint az MTA Pszichológiai Bizottsága elnökétől.

Nem meglepő, hogy Pataki Ferenc, az MTA intézet neveléstudományi gyökerű szociálpszichológus igazgatója ennek az integrációnak kapcsolatainak minden erejével ellenállt. Pataki szintén nagyformátumú ember volt, egykor országos ifjúsági vezető, szovjet ösztöndíjas, majd a Petőfi kör politikai védnökeként 56 politikai élvonalába került. Számára először nyilván kínszenvedés, kívülről nézve mind neki, mind a társadalomtudományoknak különleges szerencse volt, hogy kvázi büntetésből a közéletből, a pártból kitzsították, így hatalmas munkacapacitását a közössé-

gi nevelés és a szociálpszichológia szolgálatába állította. Aczél György sok példáját adta az 56-osok megenyhült megnyerésének, látványosan Pataki mellé állt, amikor annak akadémiai doktori értekezése egy szakterületi puccs miatt megfeneklett. (Aczél befolyását mi sem mutatja jobban, mint hogy szakbizottsági javaslatot felülírva a TMB plénuma közfelkiáltással hozott ebben az ügyben pozitív döntést. Ezáltal elhárult az akadály Pataki gyönyörűen emelkedő további akadémiai pályafutása előtt.)

Ebben a kontextusban érthető, a pszichológiai szakterületnek, jelesen az MTA Pszichológiai Bizottságának tett további gesztusok mellett a tudománypolitikai kormányzat az integráció tervét elejtette, következő lépésként viszont kijelölte, hogy az ELTE BTK pszichológiai területén belül kell integrált szervezetet létrehozni (mit tesz Isten, Ádám György TTK-s tanszéke nélkül). Az átstrukturált narratíva így szólt: nincs feje az ELTE pszichológiának, kivel az MTA intézet tárgyalni és kooperálni tudna. E fej öltött testet aztán Illyés Sándor alakjában, aki kívülről jött, politikai múltja, még párttagsága sem volt, lehettek azonban jó referenciái, konfliktuskerülőnek látszott, aki hűvös megfontoltsággal végzi a szervezetiépítést.

Az új intézettel a tudománypolitikai instrukcióknak megfelelően jelentős fejlesztések jártak, épület és átépítés, pótlólagos forrásokból személyi és laborfejlesztés, szervezeti differenciálódás. Ennek során az igazgatónak saját tanszéke alakult tehetségesnek és hatékony pedagógusnak ismert új oktatókból, de a korábbi két tanszék is csoportként kihordott egy-egy további szervezeti egységet. Mindezzel együtt az intézetalakítás nagy feszültségekkel járt és évek

múltán a 80-as évek végére ezek elemésztették. Ennek több összetevője volt.

1. Párhuzamosan zajlott az ELTE matematikai intézet létesítésének kísérlete, kormányzati kezdeményezésre az egyetemi, kari önállóság sérelmével (ami egyébként a párthierarchiát is megosztotta), és ami Medzihradzky dékán kivételes diplomáciájának eredményeként patthelyzetet hozott, két intézet jött létre a TTK matematikán.

2. A bölcsészkar szervezeti alapegysége ekkor a tanszék volt, a tanszékek laza tanszékcsoportokba rendeződtek (a pszichológiai tanszékek a neveléstudományi tanszékkel együtt, Nagy Sándor professzori tekintélyt kölcsönző, de meglehetősen formális vezetésével). A karon nem volt más intézet, a tanszékek vezetői nem is vonzódtak ehhez mint kilátáshoz. Ez mind arra vezetett, hogy a pszichológiai intézet kari jogállása egy normál tanszékével került egy szintre, szervezeti egységei pedig a tanszéki szakcsoportok rangján álltak.

3. A BTK pszichológusai nyilván nem tudtak sokat a különböző integrációs elgondolásokról. Ezekkel szemben viszont az egymás mellé rendelt és belülről tovább differenciálódó tanszékek állapota számukra organikus fejlemény volt, megszokott presztízsvizonyokkal.

4. Az igazgató új tanszéke nyilvánvalóan megbontotta az immár hagyományos szakterületi munkamegosztást, mindenekelőtt az új kísérleti és a régi általános pszichológia tanszékek feladatai tűntek átfedőnek.

5. Az intézetesítést személyi változások kísérték, lehetett tudni, hogy a kar dékánját, Diószegi Istvánt azért váltották, mert vonakodott a rektor által közvetített tervek áterőszakolásától. Salamon Jenő tanszékvezetői megbízását nem hosszabbították meg, Barkóczi Ilona pedig nem kívánt

vezetői helyén maradni, maga szorgalmazott radikális fiatalítást. Az intézeti keretek se szakmai, se kollegiális szempontból nem hoztak valódi közeledést. Az öt egység hagyományai, szakmai kapacitása és ambíciója, viszonya újdonsült vezetőjéhez heterogén volt. Illyés Sándor saját tanszékén jó légkört teremtett, az intézeti közösség egészét azonban nem tudta megnyerni és így a rendszerváltozás sodrában ez az első intézetünk felbomlott.

Itt talán ki kell térnem saját szerepemre. Magam 1977-ben ellentmondásos helyzetben érkeztem az egyetemre. Egyrészt állásommal együtt az alkalmazott szociálpszichológia általam kialakított műhelyét is elvesztettem a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban. Másrészt épp ekkor lettem titkára az MTA Pszichológiai Bizottságának, ami a tudomány szokott akadémiai képviselőjén túl a kormányzati hierarchiában (a tudománypolitikai testület al-albizottságaként) tárcaközi koordinációs szerepet is betöltött: milyen célokra milyen forrásokat tudunk elérni és kiaknázni. Akkor természetesen nem mérhettem fel, hogy a tárcák delegált képviselői a távoli jövőben milyen – magasra ívelő, *nota bene* a nemzeti konzervativizmus irányába mutató – pályát fognak befutni, mint például Vizi E. Szilveszter az EüM tudományos főosztályának akkori vezetője, vagy Hoffmann Rózsa, aki OM felsőoktatási főosztályán működött közre.

Az egyetemek – az ELTE és Debrecen – több kezdeményezéssel éltek, a tárcaközi testület szorgalmazta a tanszéki szakcsoportok létesítését, a Barkóczi tanszéken a személyiség- és klinikai pszichológiai egységet, a Salamon tanszéken a társadalom és munkalélektani csoportot – visszatekintve azt mondhatjuk, hogy ez a szervezetfejlesztés hosszabb távon igazolódott.

Az Illyés intézet megalakulása és megszűnése is egy-egy tartós amerikai utam idejére esett, ami szimbolikusan kifejezi, hogy ezekben a történetekben nem voltam közvetlenül involvált.

Salamon Jenő visszalépése után rám szállt tanszékének vezetése, amely az intézetbe „Társadalom- és Nevelépszichológiai Tanszékként” került be: a szociálpszichológia Faragó Klárával megosztott legsajátabb ügyem volt, a nevelépszichológiát mindenekelőtt azzal tudtam segíteni, hogy felkaroltam kitűnő helyettesem, P. Balogh Katalin iskolapszichológiai kezdeményezését. Úgy is mint Kardos Lajos professzor titkára, majd követője az OM pszichológiai szakbizottsága élén, segítettem, hogy a hálózatfejlesztés országos ügyé váljon. Ahogy együttműködésünk éve alatt Pölöskei Ferenc dékán csavaros elmejárását megismertem: számára a karra erőltetett intézeti forma kiegyensúlyozására is szolgált, hogy tudományos helyettesként bevont a BTK vezetésébe. Az intézet ilyen körülmények között számomra, a mi számunkra zavaró lehetett, de nem volt nyomasztó. (Az igazgató leköszönté után szerény lehetőségeimhez képest egyengettem visszaútját a gyógypedagógiai főiskola élére, amit aztán a főiskolai lobby hangadójaként országos súllyal képviselt.)

1986/87 – Fulbright-ösztöndíjam – után visszavártak a BTK-ra, fenntartották dékánhelyettesi posztomat és a kari közvélemény viharos borzolóda idején egy reformbizottságot vezettem. Ennek színes összetételét mutatja, hogy egyaránt aktív tagja volt Granasztói György és Klaniczay Gábor, kiknek romló viszonyát nem is értettem mint politikai naivista. A rendszerváltás hónapjaiban a kar dékáni vezetése a szó szoros értelmében eltűnt, a roppant méretű

kari tanács megválasztott dékának és egy kötéláncos akrobata elszántságával elindultam a kart, a bölcsészkarokat, az egész felsőoktatást felkavaró reformok útján. A bölcsész ifjúság ekkor – Fábri György vezetésével – jogász és közgazdász kortársaiktól eltérően a tanulmányi rendszer reformjára specializálódott. Túlnyomásuk alatt, két kitűnő rendszeralkotó nyelvészlelme (Nádasdy Ádám és Papp Lajos) közreműködésével indultunk el a kötött tantervű, kétszakos, tanárképzéshez láncolt rendszertől, tulajdonképpen kreditrendszerű, többszintű, a tanárképzést felkínált alternatívaként kezelő reformpályán.

A szervezési-működési rendet is átalakítottuk, 70 tanszék (és 1 intézet) vezetői helyett szakterületenként választott képviselők szűkebb kari tanácsát hoztuk létre, az egész felsőoktatás kilátásait megpecsételő erős hallgatói részarányal. Az anyagilag is kiegyensúlyozatlan időkből makacs egyöntetűséggel érvényesítettük a nyugdíjazás legszigorúbb lehetőségeit (ami személy szerint számomra is egy sor belső konfliktust jelentett), felszámoltuk a lekötött, de munkával nem kitöltött álláshelyeket, valamint a tárgyát vesztett tudományos szocializmus népes tanszékét és továbbképzési központját. Eközben a kar számára ekkor kiverelkedett Ajtósi Dürer sori kampusz öslakóságait, a politikai főiskola tanárait szakterületi megítélés alapján szelektíven fogadtuk be.

E fordulatos időkből szakterületünk néhány képviselője (rajtam kívül Bányai Éva mint fundamentális kari bizottságok választott tagja, Kiss Paszkál, aki szerződéskötésre jogosult vezetője volt a hallgatói önkormányzatnak) tevékenyen vett részt az új formabontó normák kialakításában, amelyeket a szakterület híven követett, melyekkel szemben

nem volt kifogása sem Kulcsár Zsuzsának, sem Ritoók Magdának. Pléh Csaba írt aztán egy elemző írást, hogy reformjaink pseudoamerikaiak, amennyiben a kötelmek alól felszabadult hallgatók kellő motivációjára nincs garancia, az oktatók pedig nem szabadultak ki a szétaprózott tanszékek hierarchiájából, szellemi mozgásteret nyitó tágabb keretekbe. Maguk a hallgatók és az oktatók e továbbvivő változásokra akkor – szerintem – nem voltak készek (ez egy *understatement*). Mindazonáltal e Pléh-kritika a maga nemzetközi látókörével messze kiemelkedett a professzori kar, a rektori vezetés és az Andrásfalvy minisztérium fenntartásai közül, melyek a hazai konzervativizmus sajátosságaként a 60-as, 70-es évek rendjét tekintették mértékadó nemzeti hagyománynak...

A kari vezetés '91 után kiérlelni és működtetni már nem tudta a reformok rendszerét, ezek egyébként a 90-es években bűvópatakként felszínre törtek és lényegük szerint arányosan is érvényesültek. Az Erasmus előzményének tekinthető Tempus úttörő magyar bizottságában együtt voltak a közgazdasági, a műszaki, a bölcsész- és természettudományos képzési területek reformerei. Én vezettem az új felsőoktatási törvény végrehajtását szolgáló bölcsészettudományi képesítési követelmény bizottságot (a BTK dékán Manherz Károllyal intézményen belüli és kívüli zavartalan együttműködésben). A természettudományi képesítési követelmények kidolgozásával megbízott Kiss Ádámmal együtt jegyeztük a 97/111-es kormányrendeletet, amely a sokrétű és sokágú tanárképzés egységes pedagógiai-pszichológiai magját leírta és előírta.

Tisztelt hallgatóim, megkezdtem a rendszerváltás utáni időkről beszélni, de ezt nem szívesen teszem, hisz nem sejtjük, mit hoz a jövő a múltra nézve... Reformdékán-

ságom lezártakor a pszichológiai tanszékcsoport vezetője Bányai Éva volt, aki maga kezdeményezte, hogy utódjául – mint veteránt – engem válasszanak. A kari képviselői rend, a többszörös tantervreformok közös munkája, az irányítás és gazdálkodás átláthatósága érdekében az évtized második felében az egész BTK-n úgymond intézetesítést hajtott végre. A pszichológia második intézete – ekkor besimulva a kari rendbe – e hullámban alakult. A tanszékek szakmai profilt hordozó csoportok maradtak, kivételként a Társadalom és Nevelésszociológia Tanszék ölelt fel három-négy – utóbb szervezetenként is önálló – munkacsoportot. Azt hiszem, ezt a konglomerátumot nevezte egy helyen „Hunyady birodalomnak” Oláh Attila, ezzel a határvonással kifejezve azt is, hogy a gyakorlatban a társtanszékek az intézeti keretekben koordináltak, de élvezhették korábbi szabadságukat oktatási feladataik és kutatási-fejlesztési vállalásaik megoldásában.

A kialakult szervezeti és munkamegosztásban a kognitív pszichológia terén Pléh Csaba üstököszerű szakmai kiemelkedése okozott úrt, amint 1997-ben akadémiai doktor, '98-ban akadémiai tag lett és '99-ben a zöld mezős Szegedre ment a kognitív tudományok új kereteinek és megújult kutatógárdájának kialakítása reményében. Köldöknéző módon csak a szociálpszichológiáról szólva '92 és 2002-03 közötti időszak hozta meg számunkra a nemzetközi szakterület történetének legmélyebb, jelenének legjobban strukturált, jövőjének legteljesebb áttekintését. Az intézet szervezeti beágyazottsága, az oktatási feladatok rohamos növekedése, a kutatási eredmények gyarapodása szempontjából egyaránt kedvező volt, hogy a képzési normatíva miniszteriális megállapításakor (nyilván nem szándékunk ellenére) a pszichológia

a magasabb, természettudományos kategóriába került, és a külföldiek számára nyíló angol nyelvű képzésünk az intézet és a BTK számára egyaránt kamatozott.

Az egyetemi irányítás új, átfogó és merész koncepciójából következett, hogy 2003-ban – éves előkészítés után – a BTK-ból kivált a pedagógiai és pszichológiai szakterület, amely egy karban inkorporálta a megszüntetett tanárképző főiskolai kar releváns részeit is. Az új egyetemstruktúrát eredményező rektori koncepció motívumairól Klinghammer rektor tud autentikusan számot adni, ám Bábosik István professzorral, a Neveléstudományi Intézet igazgatójával együtt hamar felmértük, hogy az egyetem szervezeti rendjében elnyerhető magasabb státus, a szervezeti autonómia magasabb szintje szakterületeink számára mennyire előnyös.

Bár erősödött a pszichológiai szakterület szervezeti kultúrája, egy önálló kar létrehozása és működtetése e tekintetben újabb, minden eddiginél nagyobb kihívást jelentett: ezzel megbirkózni az 1989-90-es bölcsészfordulat veteránjai közül Papp Lajos és Nádasi Mária, értékes külső támogatói közül H. Nagy Anna volt nagy segítségemre. A működés feltételeinek és a kari szabályozásnak a megteremtésében az oktatógárda mellett különösen hálás szerepet játszott az aktív, a kari arculat megteremtésében kreatív, gyorsan magára találó és összegytemi befolyással élő hallgatói önkormányzat.

Az összefogás belső erejére annál is inkább szükség volt, mert az új szervezet létrejötte többoldalú, masszív ellenállásba ütközött. Kezdetben kifejezetten szabotálni próbálta az ELTE gazdasági vezetése, amit utóbb az egyetemi források átcsoportosítása normalizált. Szakterületeink, jelesen

a neveléstudomány társintézményi oppozícióját fejezte ki, hogy a MAB nem akkreditálta az új szervezeti egységet (a pozitív írásos véleményt adó opponens a szakbizottság ülésén „nagy titokban” maga is csatlakozott az egyöntetű elutasításhoz), a doktori képzés kezdetei óta működő pszichológiai iskola sem tudta utóbb kiérdemelni a nagyon egzakt kritériumokhoz kötött kiválósági címet. Évtizedes távon is fennmaradt a BTK közvéleményének ellenkezése, hogy a bevételeivel kivonuló új kar anyagilag megingatta és tönkretette a BTK egészét. (Egyedül Manherz Károly dékán támogatta a PPK-t következetesen. Ő szorgalmazta azt is, hogy a korábbi összetartozás kedves folyamánként vezetésemmel évekig közös doktori bizottság együtt képviselje a két kart).

A PPK kezdeményező szerepet játszott a tanárképzés originális, a kormányzati elképzelésekkel is megütköző, az európai megoldásokkal összhangzó ELTE-modelljének kidolgozásában, megvalósításában, az országos szabályozásban való megjelenítésében, Aktív részese volt azoknak a vitáknak, amelyek kompromisszumos módon létrehozták a bolognai rendszerű tanárképzést, amit aztán a Professzorok Batthyányi Körének határozott kívánságára 2010 után kiiktattak azt a magyar felsőoktatásból, sőt a '60-as, '70-es évek szellemében visszahozták még az általános és a középiskolai tanárképzés különállását is.

Nem tudtuk a diszciplináris karok, mindenekelőtt a természettudósok, főként az ELTE TTK oktatóit meggyőzni arról – és itt sajnos meggyőződések és látni vélt érdekek keveredtek – hogy ma a tanárnak pedagógiai-pszichológiai érzékenységre és hatékonysága különösen nagy szüksége van: a tárgyi tudás előfeltétel, de nem elégséges. A pályára való felkészülést a tanul-

mányok előrehaladott szakaszán – az alapképzés után – kell önkéntesen választhatóvá tenni. Vitapartnereink (mint Pálinkás József is diszkréten elmondta) túllóttek az eredeti célon, a tanárképzés koordinációja ma megoldatlan, az utánpótlás hiánya drámaivá nőtt. A PPK mindemellett a két alapdiszciplínájában és az áthidaló területeken országos viszonylatban kiemelkedően gazdag programkínálatot nyújtott és nyújt, szervezete differenciálódott. Bár az akadémiai doktori cím szerzésében egy ideig még nem remekeltünk, professzorainak, vezető oktatóinak száma örvendetesen nőtt.

2007-ben törés nélkül került sor a dékánváltásra: a folytonosság érdekében addig is Oláh Attila mint általános dékánhelyettes vezette a kar gazdasági bizottságát, hogy e területen is mind otthonosabban mozogjon. Az új dékán ügyelt arra, hogy a kari szervezet kulcsszereplői megőrizték pozíciójukat, ugyanakkor szakmai érdeklődésével összhangban az egészségpszichológia és a sporttudományi kezdetekre építve erősítette az egészségtudomány kari helyzetét, felhozatalát és kilátásait. Ezáltal teljesebbé és kiegyensúlyozottabbá vált a kar szakmai profilja.

A PPK – az integráció során az ELTE-hez társult – tanítóképzés és gyógypedagógus képzés főiskolai jellegű karaival szakmai rokonságban áll. Ezt időszakosan – míg más egyetemeken is fennállott az úgy nevezett „egyetemi központok” rendszere – a Pedagógikum keretében szervezeti kapcsolatok is erősítették. De végül is a szakterületi önállóság törekvései arra vezettek, hogy a kancellári igazgatási rendszerben a három kar ma már egymástól függetlenül, külön-külön jelenik meg.

Oláh Attila 2012-ben átgondoltan gondoskodott az utódlásáról a kar vezetésében. Ezzel együtt öröklődött a pszichológiai szak-

terület dominanciája a PPK-n: immár harmadik esetben egy pszichológiai tanszékvezető, az intézetigazgató tölti be a dékáni posztot is. Ezen valószínűleg 2022-ben érdemes lesz a kar dinamizálása, felnötté válása érdekében elgondolkodni. Mindezzel együtt a már Demetrovics Zsolt nevével fémjelzett években a magyar felsőoktatás legjobb indulattal is forrongónak nevezhető viszonyai között a kar belső egyetemi szervezeti és anyagi helyzete stabil, és látványosan több a teljesítményértékelés aktuális rendszerében különösképpen méltányolt idegen nyelvű empirikus publikációja is. A másfél évtizedes karon ugyanis végbement az Oláh Attila által elővételezett és előmozdított oktatói és vezetői generációváltás, amit Demetrovics Zsolt személyében és tudatos intézménypolitikájában képvisel.

Azzal kezdtem, hogy evidens a pszichológia (és a vele szövődő pedagógia) ELTE egyetemi történetéről mint fejlődésről, előrehaladásról beszélni. Szüksös kicsiből lett egy nagy, a körvonalazatlan egyszerűből lett egy összetett, többszintű szerkezet, a leleményesen tájékozódóból lett egy nemzetközi körparorámába ágyazott oktatási-kutatási centrum. Mire figyelmeztet azonban bennünket a hűvös tekintetű utókor? Ehhez elég bele-néznünk azokba a hál’ Istennek szaporodó számú történeti feldolgozásokba, amelyek immár nem hivatalos deklarációk és személyes visszaemlékezések, hanem kritikai élű dekonstrukciók a múlt mára vezető folyamatairól.

Olvastam például tanítványunk fenntartásait azzal kapcsolatban, hogy mi „három akadémikusok” – Pataki, Pléh meg én – lineáris történetet konstruálunk a szakterület intézményes múltjáról, feledve és feledtetve annak ellentmondásosságát, rossz világokba való betagozódás és a feltehetően pompás

fejlődési lehetőségek elmulasztásának felelősségét. Látom, hogy Pléh Csaba szelíden mond valamit arról, hogy közös szakmai múltunkban azért mégis voltak nyitottabbak, produktívabbak, építkezők, míg mások inkább tétlenül vagy esetleg eltökélten konzerválták a periférikus helyet tudományunk nemzetközi dinamikájában. Erre is van, ha nem is neki szánt, de ugyancsak csattanós válasz: a nyugathoz való felzárkózás hirdett szándéka és megtett lépései tulajdon-

képpen a szakmai öngyarmatosítás útjára visznek – ami „nem semmi” gondolat, és az értékkáosz világában még messzire vezethet tovább. Ezzel együtt, sőt ezzel szemben azt kívánom, hogy a pszichológiai szakterület és a PPK továbbhaladásának útja lehetőség szerint legyen egyenes, felívelő, vezessen a szakmai tájékozottság és kreatív partnerség mind magasabb nemzetközi szintjére, amiért mi is dolgoztunk, amint erre képesek voltunk és ahogy ezt a körülmények lehetővé tették.

SUMMARY

ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT IN THE HISTORICAL CONTEXT OF 50 YEARS: A BRIEF CASE STUDY

Hungarian psychologists' historical self-consciousness is dominated by the memories of regression that followed the promising early years, which was the result of repression in the Stalinist era during the 1950s, and which caused the field of psychology in Hungary to lag behind the fast development of the West (stimulated by a post-war American intellectual influence). Nevertheless, this period between 1948 and 1958–60 was followed by a relatively fast institutionalization of Hungarian psychology (along with the entire Eastern-European region ruled by the Soviets), due to the efforts of a highly centralized science policy that sought to catch this branch of sciences up with the Western world's effective methodological knowledge, even in the fields of human and social sciences. In the three decades of the Kádár era the government, the Hungarian Academy of Sciences, and the university leadership together besides gradually weakening ideological pressure started to pay concentrated attention to psychological institutions, which entailed systematic financial support and a gradually growing social pertinence. As a result of the speedy development the Eötvös Loránd University – with its more and more differentiated departments – played a pioneering role in the Hungarian psychology in a competitive cooperation with the research institute of the Hungarian Academy of Sciences and the various universities newly interested in psychologists' training.

Keywords: the survival of psychology in the Stalinist party-state, reforms in curricula, the concentrated support for the development by the science policy, the waves of the organizational differentiation and integration, Eötvös Loránd University in competitive cooperation with partner institutions

AJÁNLOTT IRODALOM

- BARKÓCZI I. (1998): Önarckép háttérrel. In Bodor P., Pléh Cs., Lányi G. (szerk.): *Önarckép háttérrel*. Pólya Kiadó, Budapest. 9–13.
- FÜLÖP M., SZABÓ É. (2013): Életútinterjú Hunyady Györggyel. *Alkalmazott Pszichológia*, 13(1). 43–70.
- HUNYADY Gy. (2012): Személyre szóló reflexiók. In Fülöp M., Szabó É. (szerk.): *A pszichológia mint társadalomtudomány: a 70 éves Hunyady György tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 11–28.
- KOVAI M. (2017): 'Catching up with the West' – The Modernisation and Self-Colonializing Paradigms of Hungarian Psychology during State-Socialism. In Antonelli, M. (ed.): *European Yearbook of the History of Psychology*, 3. 219–234.
- MÁRIÁSI D. (2016): Amikor a pszichológia a „kommunizmus általánosan kibontakozó építésének nagyszerű programjához” csatlakozott: Újraintézményesülés kritikai perspektívában. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(1). 63–79.
- PLÉH Cs. (1997/2008): A magyar egyetemek látszatamerikanizációja és az álmok egyeteme. In Pléh Cs.: *A lélek és a lélektan örömei*. Gondolat Kiadó, Budapest. 547–559.
- PLÉH Cs. (2017): Formation of Hungarian psychological research in mid 20th century. In Antonelli, M. (ed.): *European Yearbook of the History of Psychology*, 3. 181–199.